

Тема. Практична риторика. Суперечка як вид комунікації. Різновиди суперечки

Завдання 1. Опрацювати теоретичний матеріал підручника с.184 – 185.

Вправа 3 с.186-187. Прочитайте текст і виконайте завдання (робота для групи учнів)

Вправа 4 с.188. Робота для групи учнів.

А. Якого погляду щодо порушеної в тексті проблеми ви дотримуетесь?

Б. Які аргументи автора статті, на вашу думку, найбільш переконливі?

В. Спробуйте відстояти свою позицію в полеміці на тему «Чи потрібна в школі форма?», навівши свої переконливі аргументи.

Вправа 5 с.189. Переглянути фрагменти відео, занотувати найцікавіші думки. Висловити свою думку

Домашнє завдання. Вправа 7 (Завдання 1)

Додатковий матеріал для самостійного опрацювання.

Поняття про суперечку. Види суперечок

Аудиторія - третій, колективний суб'єкт суперечки. Це не пасивна маса людей, а колектив, який має свої переконання, свої позиції, точки зору з приводу питання, що обговорюється. Вона є основним об'єктом аргументативного впливу в спорі.

Можна виділити декілька класифікацій суперечок. По-перше, суперечка за формою може бути дискусією, полемікою, диспутом або дебатами.

Дискусія (від лат. (discussio - дослідження, розгляд) - це публічна суперечка, мета якої полягає у з'ясуванні й порівнянні різних точок зору, у знаходженні правильного рішення спірного питання. Дискусію можна також кваліфікувати як своєрідний спосіб пізнання. Вона дозволяє краще зрозуміти те, що не є достатньо чітким і зрозумілим. Навіть якщо учасники дискусії не приходять до спільного висновку, все ж таки взаєморозуміння між протилежними сторонами посилюється. Безпосередня мета дискусії - це досягнення консенсусу між

учасниками суперечки стосовно проблеми, що обговорюється. У зв'язку з цим застосування некоректних прийомів, спрямованих на обдурювання співрозмовника, в такій суперечці заборонене. У протилежному випадку дискусія може припинитися і виникне конфліктна ситуація.

Унікальним прикладом такого виду суперечки є дискусія, яка відбулася між двома видатними фізиками Н. Бором та А. Ейнштейном. Ця дискусія тривала протягом декількох десятиліть. Вони сперечалися і усно, і письмово, і на відстані, і при зустрічі. Іноді суперечка була по-академічному строгою, а інколи була схожою на вибух.

Причина дискусії полягала в обговоренні проблематики квантової механіки, із створенням якої значно змінилися погляди фізиків на оточуючий світ. Дискусія викликала значний інтерес серед науковців: за нею уважно слідкували, в ній брали участь найвидатніші вчені - соратники Бора й Ейнштейна. Відомий голландський фізик Пауль Еренфест був «секундантом» суперечки. Він допомагав організовувати зустрічі між сперечальниками, вів їхнє листування, стимулював до активних дій.

У цій дискусії не було переможців. Ніхто нікого не переконав. Кожний з учасників залишився на своїй позиції.

А. Ейнштейн помер раніше Н. Бора на сім років. Однак Бор до останнього продовжував подумки сперечатися зі своїм опонентом. Саме про це свідчить одна цікава подробиця його життя. Останній малюнок, який Бор зробив на дошці в кабінеті за день до смерті, відтворював ейнштейнівський «ящик з фотоном», розмірковувати з приводу якого Бор, мабуть, ще продовжував.

Хоча до спільної думки два найвидатніших фізики нашого століття так і не дійшли, однак їх дискусія була напроцуд плодотворною. Вона не зводилася до фіксування різних точок зору. Вчені спільно намагалися знайти істину, тому метою їхньої дискусії було не знищення, а, навпаки, збагачення один одного. В результаті уточнювалися їхні позиції, виправлялися неправильні визначення, будувалися нові аргументації. Вчені не були ворогами, вони з великою повагою ставилися один до одного, про що свідчать численні факти. Так, в одному із листів А. Ейнштейн, звертаючись до свого опонента, пише: «Дорогий, якщо не сказати любий, Боре!». У приватній бесіді в Москві Бор говорив: «Ейнштейн був не тільки генієм, а й прекрасною і дуже доброю людиною. Його посмішка ще й зараз перед моїми очима».

Полеміка (від грецьк. polemikos - ворожий, войовничий) - це суперечка, в якій є конфронтація, протистояння, протиборство сторін, ідей і думок. У зв'язку з цим її можна визначити як боротьбу принципово протилежних думок з якогось питання, як публічну суперечку з метою захисту, відстоювання своєї точки зору і спростування протилежної.

Із цього визначення випливає суттєва різниця між полемікою, з одного боку, та дискусією - з іншого. Якщо учасники дискусії або диспуту, відстоюючи протилежні думки, намагаються дійти консенсусу, якоїсь єдиної думки, знайти спільне рішення, встановити істину, то мета полеміки зовсім інша. Тут потрібно отримати перемогу над супротивником, відстояти і захистити свою власну позицію. Прийоми, які застосовуються в полеміці, повинні бути коректними, однак у практиці сучасної комунікації в подібного типу суперечках часто застосовуються також некоректні прийоми.

Диспут (від лат. disputo - досліджую, сперечаюсь) та дебати (від франц. debate-сперечатися) як види суперечки в літературі часто розглядаються як схожі поняття.

Відмітні ознаки диспуту такі:

- Диспут - це завжди публічна суперечка.

Предметом диспуту як публічного спору виступає наукове або суспільно важливе питання.

- Організаційні форми диспуту можуть бути різноманітними: обговорення дисертації, публічний захист тез тощо.
- На відміну від дискусії диспут не тільки з'ясовує підстави, а й виявляє позиції сперечальників. Нерідко останнє в диспуті стає головним.

Дебати- це суперечки, які виникають при обговоренні доповідей, виступів на зборах, засіданнях, конференціях тощо. Мета дебатів - визначення ставлення учасників обговорення до спільних для всіх тез виступу.

Окрім наведеної вище класифікації суперечок існують також інші. Так, залежно від мети розрізняють: суперечку заради істини, суперечку заради переконання, суперечку заради перемоги і суперечку заради суперечки.

Суперечка заради істини, або діалектична суперечка, у чистому вигляді зустрічається рідко. (Тут слово «діалектична» застосовується в своєму первісному значенні. Діалектикою у Стародавній Греції називали мистецтво

досягнення істини в процесі бесіди). У такій суперечці дуже старанно підбираються та аналізуються доводи тих, хто сперечається, ретельно оцінюються позиції та точки зору протилежних сторін, тобто, по суті, ведеться спільний пошук істини. Такий спір можливий лише між компетентними, обізнаними з цією проблемою людьми, які зацікавлені в її вирішенні.

Девізом такої суперечки можна назвати вислів: «Платон мені друг, але істина дорожча». Її учасники, як правило, глибоко поважають один одного, взаємно спонукають до уточнення формулювань та визначень, проявляють толерантність, намагаються прояснити точку зору співрозмовника, погоджуються з положеннями супротивника, які здаються правильними. Образно учасників суперечки заради істини можна уявити як двох людей, що розпилюють однією пилкою стовбур дерева. Як підкреслював відомий філософ та логік Сергій Поварнін, цей вид суперечки «дає, окрім безперечної користі, істинну насолоду та задоволення і є насправді «розумовим банкетом».

Цікаву характеристику саме цього виду спору дає відомий польський філософ і логік Тадеуш Котарбінський (1886-1981), який називає суперечки заради істини «предметними дискусіями». Він пише; «Хто хоче з'ясувати істину, той не менш старанно шукає її і в переконаннях, і в припущеннях супротивника, хоча останні спочатку і не погоджуються з його власними поглядами. Щоб витягти ц також звідти, він намагається допомогти супротивнику знайти для його думки слова, які б найбільш точніше виражали її. Він намагається, як кажуть, зрозуміти супротивника краще, ніж той сам себе розуміє. Замість того, щоб використовувати кожний слабкий пункт аргументації супротивника для розвінчування та знищення тієї справи, яку він відстоює, учасник предметної дискусії докладає зусиль до того, щоб витягти із міркувань супротивника все те цінне, що допоможе виявленню істини. І в цьому немає протиріччя. Це немов би певний розподіл праці: «Ти будеш намагатися відстоювати свою гіпотезу, а я свою, і подивимося, що з цього вийде. Я буду намагатися спростувати твої твердження, а ти - мої. Давай у нашому дослідженні спростовувати все, бо тільки таким способом можна виявити те, що спростуванню не піддається. Те, що при цьому встоїть, і буде спільно знайденою істиною. Нехай же вона і буде єдиним переможцем у цій суперечці».

Метою діалектичної суперечки є передусім досягнення істини. Істина, як правило, пов'язана з певними описами, тому суперечка про неї - це суперечка про відповідність опису, який наводить сперечальник, реальному стану речей. У зв'язку з цим суперечку заради істини можна також назвати суперечкою про

описи. Говорити про перемогу в подібних спорах немає сенсу: коли в результаті суперечки відкривається істина, то вона стає надбанням обох сторін. Дискусія між Н. Бором та А. Ейнштейном, описана вище, якраз і репрезентує такий вид спору.

Завданням суперечки може бути не тільки перевірка істинності якогось положення, а й переконання іншої людини. Тут важливо зазначити два моменти: людина може переконувати іншу людину або тому, що сама щиро вірить в те, що є предметом переконання, або тому, що «так треба» з огляду на певні обставини, хоча сама насправді не поділяє думки, які відстоює (наприклад, офіційні проповідники різних вчень, сект, агітатори, торгові представники різноманітних фірм тощо). Прийоми, які застосовуються у подібних суперечках, можуть бути як коректними, так і некоректними, головне - переконати співрозмовника у слушності своєї думки.

Одним із мотивів переконання може, бути переконання людини у мудрості співрозмовника. Якщо для цього застосовуються різноманітні хитрощі, то така суперечка називається **софістичною**. Звичайно, у такому випадку може йтися тільки про позірну, а не справжню мудрість. Як приклад такого спору наведемо діалог, який відбувається між давньогрецьким софістом і звичайною людиною.

-Скажи, - звертається софіст до молодого любителя суперечок, - може одна й та сама річ мати якусь властивість і не мати її?

-Очевидно, ні.

-Подивимося. Мед солодкий?

-Так.

-І жовтий також?

-Так, мед солодкий і жовтий одночасно. Але жовтий - це солодкий, чи ні?

-Звичайно, ні. Жовтий - це жовтий, а не солодкий.

-Отже, жовтий - це не солодкий?

-Звичайно.

-Про мед ти сказав, що він солодкий і жовтий, а потім погодився, що жовтий не означає солодкий, і тому наче сказав, що мед є і солодким, і несолодким одночасно. А спочатку ти твердо сказав, що жодна річ не може мати і не мати якусь властивість.

Метою суперечки буває не тільки дослідження істини чи переконання, а й перемога. Мотиви проведення такого спору можуть бути різноманітними. Один вважає, що обстоює справедливість, інший - захищає суспільні інтереси, третій нав'язує свою думку, тому що у нього великий життєвий досвід і він знає, як повинно бути, четвертому потрібно самоутвердження тощо. Головне завдання, що стоїть перед суперечниками в цьому випадку, полягає у тому, щоб «взяти гору» над супротивником за будь-яку ціну, використовуючи будь-які методи. Така суперечка називається ще еристичною суперечкою. Іноді можна зустріти також назву «парламентська суперечка».

Характерною ознакою **еристичної суперечки** є те, що вона є суперечкою про цінності, про ствердження якихось власних оцінок і критику протилежних. У зв'язку з цим метою такої суперечки завжди є перемога, а не досягнення істини. Причому перемога тут витлумачується як ствердження якоїсь системи цінностей (оцінок або норм) і відповідно до цього - прийняття конкретного напрямку майбутньої діяльності. До речі, суперечка заради істини також може перетворитися на суперечку заради цінностей, якщо вона буде орієнтуватися не на істину, а на перемогу однієї зі сторін.

Слід зазначити, що у процесах реальної комунікації суперечка заради перемоги зустрічається значно частіше, ніж суперечка заради істини. Остання, як правило, має місце в науковій діяльності, але й там нерідко переростає в суперечку про цінності.

Прикладом еристичної суперечки може бути суперечка, описана в оповіданні Василя Шукшина «Зрізав».

-У якій царині ви виявляєте себе? - запитав Гліб.

-Де я працюю, чи що? - не зрозумів кандидат.

-Так.

-На філфаці.

-Філософія?

-Не зовсім... Але можна і так сказати.

-Необхідна річ. - Глібові потрібно було, щоб була філософія. - Ну, і як щодо первинності?

-Якої первинності?

-Первинності духу і матерії!

-Як завжди. Матерія первинна...

-А дух?

-А дух - потім. А що?

-Як зараз філософія визначає поняття невагомості?

-Як завжди визначала.

-Але ж явище відкрите зовсім недавно. Тому я й запитую. Натурфілософія, наприклад, визначає це так, стратегічна філософія - інакше...

-Та нема такої філософії - стратегічної.

-Але є діалектика природи. А природу визначає філософія. Як один з елементів філософії нещодавно була виявлена невагомість. Тому я й запитую: розбіжностей нема між філософами?

-Давайте визначимо, - серйозно зауважив кандидат, - про що у нас йде мова?

-Добре, друге запитання: як ви особисто ставитеся до проблеми шаманства в окремих районах Півночі?

-Та нема такої проблеми.

-Ну, нема так нема! Баба з возу - кобилі легше. Проблеми нема а ці... - Гліб показав щось мудраване руками, - танцюють, дзвонять бубонцями... Так? Але при бажанні...- Гліб повторив, - при бажанні їх начебто й нема. Добре. Ще одне питання. Як ви ставитеся до того, що Місяць також справа рук розуму?

-Послухайте.

-Та ми вже послухали. Мали, так би мовити, задоволення.

Досить часто зустрічається і такий вид спору, **як суперечка заради суперечки**. Це, так би мовити, «мистецтво заради мистецтва», своєрідний «спорт». Для людей, які ведуть подібний спір, однаково, про що, з ким і з якою метою сперечатися. Головне для них - перебувати в стані сперечання. «Такий «спортсмен», - пише Сергій Повариш, - не розбирає часто, заради чого потрібно сперечатися, а заради чого не потрібно. Радий сперечатися за все і з будь-ким, і чим парадоксальніше, чим важча думка, яку обстоюють,

тим вона іноді для нього стає ще привабливішою. Для деяких взагалі не існує парадокса, який вони не взялися б захищати, якщо ви сказали «ні»... Сьогодні такий «спортсмен» доводить, що А є Б, і так гарячкує, немов би це - саме свята святих його душі. Завтра він буде доводити, що А не Б, а В, і так само гарячкуватиме».

Суперечки також можна розрізнити за кількістю осіб, що беруть участь в обговоренні проблемних питань. За цією ознакою виділяють три види спорів: **суперечка-монолог** (людина сперечається сама з собою, це гак званий внутрішній спір), **суперечка-діалог** (сперечаються дві особи) та **суперечка-полілог** (спір ведеться кількома особами).

У свою чергу, суперечка-полілог може бути масовою (усі присутні беруть участь у спорі) і груповою (спірне питання вирішує окрема група осіб у присутності всіх учасників).

І, нарешті, за способом ведення боротьби думок суперечки поділяють на **усні та письмові**. Усна форма спору передбачає безпосереднє спілкування конкретних осіб. Такі суперечки, як правило, обмежені за часом і замкнені в просторі: проводяться на конференціях, засіданнях, заняттях тощо.

Письмова форма суперечки передбачає опосередковане спілкування учасників спору. Такі суперечки триваліші за часом, порівняно з усними.